

Trwajcie w miłości mojej (J 15, 9). Formacja permanentna kapłana

Podczas uczty paschalnej, bezpośrednio po tym, jak Pan Jezus ustanowił sakrament Eucharystii i Kapłaństwa, w mowie pożegnalnej skierowanej do Apostołów zgromadzonych w Wieczerniku prosił ich: „Trwajcie w miłości mojej” (J 15, 9). Znamienne jest to, że prośba Jezusa o wierność powołaniu pojawia się u samego początku tej drogi, na którą powołał On swoich Apostołów. Jeśli zatem w słowach Pana: „Trwajcie w miłości mojej” widzieć wezwanie do ustawicznej formacji kapłana, to – jak czytamy w dyrektorium o życiu i posłudze kapłanów *Tota Ecclesia* (z 31 I 1994) – bierze ona „początek i rozwija się od chwili przyjęcia sakramentu kapłaństwa”¹.

Ks. MAREK CHMIELEWSKI – profesor zwyczajny nauk teologicznych, prezbiter diecezji radomskiej, wyświęcony w 1983 roku; kanonik gremialny Kapituły Ostrobramskiej w Skarżysku-Kamiennej; od 1988 roku pracownik naukowy KUL, od 2013 roku wykładowca w Wyższym Seminarium Duchownym w Radomiu i profesor wizytujący na Fakultecie Teologicznym Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie (Litwa); w latach 2005-2016 prodziekan do spraw studenckich Wydziału Teologii KUL i członek Senatu KUL; założyciel (2009-2017) Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości; członek zwyczajny Międzynarodowej Akademii Miłosierdzia Bożego w Krakowie; członek-korespondent Papieskiej Międzynarodowej Akademii Maryjnej (PAMI) w Rzymie; przewodniczący Polskiego Towarzystwa Mariologicznego w latach 2017-2020; członek Towarzystwa Naukowego KUL i Lubelskiego Towarzystwa Naukowego; doktor *honoris causa* Uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie; autor ponad 320 artykułów naukowych i 30 książek z teologii duchowości; od 2003 roku w każdy czwartek prowadzi cykl audycji „Duc in altum!” w Radio Maryja i TV Trwam (około 820 odcinków). Na tej podstawie powstała książka pt. *Wielka księga duchowości katolickiej* (Wydawnictwo AA, Kraków 2015). Opracował modlitewnik czcicieli Chrystusa Króla pt. *Króluj nam, Chryste!* (Opole 2016, 2017², Ustroń 2018).

¹ CONGREGATIO PRO CLERICIS, *Direttorio per il ministero e la vita dei Presbiteri „Tota Ecclesia”* (TE) 69, Città del Vaticano, 1994: „[...] nasce e si sviluppa a partire dalla recezione del sacramento dell’Ordine”, w: http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cclergy/documents/rc_con_cclergy_doc_31011994_directory_it.html, [20.06.2018], KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Città del Vaticano 1994, 81.

Kwestii jakości życia i posługi kapłańskiej, które stanowią pochodną tego, co w świetle dokumentów posoborowych określa się jako *formatio permanens* księdza diecezjalnego, Magisterium Kościoła poświęcało wiele uwagi, o czym świadczą liczne na przestrzeni ostatnich stu lat dokumenty Stolicy Apostolskiej oraz enuncjacje i dokumenty papieskie poczynając od św. Piusa X, który z okazji trzynastego stulecia śmierci św. Grzegorza Wielkiego wydał encyklikę pt. *Iucunda sane* (z 12 III 1904), przez Piusa XI i Piusa XII oraz św. Jana XXIII i bł. Pawła VI, aż po Listy Wielkokwartkowe św. Jana Pawła II i jego adhortację *Pastores dabo vobis* (z 25 III 1992).

Wspomnieć należy ponadto ważne dla zagadnienia formacji permanentnej kapłanów dokumenty, jak chociażby list przedsoborowej Świętej Kongregacji Seminariów i Uniwersytetów pt. *O niektórych zagadnieniach wychowania duchowieństwa* (5 VII 1959), jak również dwie instrukcje posoborowej Kongregacji do spraw Duchowieństwa pt. *Kapłan głosiciel słowa, szafarz sakramentów i przewodnik wspólnoty w drodze do trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa* (z 19 III 1999) oraz *Kapłan pasterz i przewodnik wspólnoty parafialnej* (z 4 VIII 2002).

Ta sama Kongregacja formacji stałej kapłanów poświęciła dużo uwagi w dyrektorium o życiu i posłudze kapłanów *Tota Ecclesia* z 31 I 1994 roku. W trzecim rozdziale tego dokumentu znajdujemy kwintesencję podejmowanej tu problematyki. Została tam opisana istota i cel formacji stałej kapłanów. Omówiono jej płaszczyzny, wskazano odpowiedzialnych za jej prowadzenie, a także niezbędne sposoby i środki jej realizacji.

Również wydane przez Kongregację do spraw Duchowieństwa najnowsze *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* [dalej: *Ratio*] pod własnym tytułem *Dar powołania do kapłaństwa* (z 8 XII 2016) kwestię formacji stałej kapłanów uznaje za naturalne dopełnienie formacji seminaryjnej i w takim ujęciu często o nim wzmiankuje.

Jeśli jednak porówna się ilość wypowiedzi magisterialnych Kościoła na temat formacji seminaryjnej przyszłych kapłanów i ich formacji stałej, to uderza wyraźna dysproporcja na niekorzyść tej drugiej. Ma to także odzwierciedlenie w odnośnej literaturze². Tymczasem w kontekście kryzysów księży, które skutkują różnymi skandalami, a nierzadko

² Na przykład w opasłym tomie pt. *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010 z serii „Psychologia i formacja” wśród wielu doniosłych i rzadko podejmowanych tematów życia kapłańskiego, nie pojawia się wprost opracowanie odnośnie do formacji stałej, choć dużo uwagi poświęca się formacji seminaryjnej.

odejściem z kapłaństwa, formacja stała księży diecezjalnych wydaje się być sprawą niezwykle doniosłą.

1. Istota i cel formacji stałej kapłanów

Formacja permanentna – jak wspomniano wyżej – jest wymaganiem, które wynika z samej natury sakramentu kapłaństwa, a więc zaczyna się właściwie zaraz po jego przyjęciu i „nigdy nie może być ona uważana za zakończoną, ani ze strony Kościoła, który ją nakazuje, ani ze strony kapłana, który ją podejmuje”³. Również cytowane *Ratio*, przywołując list apostolski Benedykta XVI pt. *Ministorum institutio* o formacji duchownych (z 16 I 2913), podkreśla, że „formacja seminarzystów jest w sposób naturalny kontynuowana w formacji permanentnej kapłanów i stanowi wraz z nią jednolitą rzeczywistość”⁴. Nieco dalej dokument ten stwierdza, że formacja kapłanów jest „kontynuacją jedynej «drogi bycia uczniem», która rozpoczyna się w momencie chrztu, doskonali się wraz z innymi sakramentami inicjacji chrześcijańskiej, zostaje przyjęta jako centrum własnego życia w chwili wstąpienia do seminarium i trwa nieustannie”⁵. Jest to zatem formacja stała w pełnym tego słowa znaczeniu, którą definitywnie kończy dopiero śmierć.

Jak czytamy w dyrektorium *Tota Ecclesia*, formacja stała „wynika więc z łaski, która wyzwala nadprzyrodzoną siłę, przeznaczoną do stopniowego obejmowania, coraz szerzej i głębiej, całego życia i działania prezbitera w wierności otrzymanemu darowi”⁶. Permanentne oddziaływanie formacyjne ma więc mu pomóc, aby sakrament, którym został obdarowany, stał się dla niego nieustającym zadaniem – czymś, co dogłębnie przeniknie całą jego egzystencję.

Najnowsze *Ratio* zaznacza, że „formacja permanentna jest koniecznością w życiu i w sprawowaniu posługi każdego prezbitera; we-

³ TE 73: „Essa, pertanto, non può mai essere considerata terminata, né da parte della Chiesa che la impartisce, né da parte del ministro che la riceve”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 84.

⁴ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis „Dar powołania do kapłaństwa”*, Wprowadzenie 1, Watykan, 2016, 2-3.

⁵ Tamże, 4.

⁶ Te 69: „Essa, quindi, scaturisce da una grazia che sprigiona una forza soprannaturale, destinata ad assimilare progressivamente, e in termini sempre più ampi e profondi, tutta la vita e l'azione del presbitero nella fedeltà al dono ricevuto”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 81.

wewnętrzna postawa kapłana powinna bowiem odznaczać się stałą dyspozycyjnością wobec woli Boga, naśladowując przykład Chrystusa. Zakłada ona ciągle nawracanie serca, umiejętność odczytywania życia i faktów w świetle wiary, a nade wszystko, miłość pasterską, by złożyć całkowity dar z siebie dla Kościoła zgodnie z Bożym zamysłem⁷. W innym zaś miejscu dodaje, iż „określenie «formacja permanentna» przypomina ideę, że jedyne doświadczenie bycia uczniem tych, którzy są powołani do kapłaństwa, nigdy się nie kończy. Kapłan nie tylko «uczy się poznać Chrystusa», ale pod wpływem działania Ducha Świętego, znajduje się wewnątrz procesu stopniowego i ciągłego upodabniania się do Niego, w byciu i w działaniu, które stanowi stałe wyzwanie w wewnętrznym rozwoju osoby⁸.

Jeżeli zatem sakrament kapłaństwa czyni ochrzczonego mężczyzną *alter Christus Caput et Pastor Ecclesiae*⁹, to formacja stała ma mu pomóc dorastać przez całe życie do wielkości tego daru i zadania. „[...] jawi się [ona] dzisiaj jako środek konieczny dla kapłana, by osiągnął cel swojego powołania, którym jest służba Bogu i Jego ludowi¹⁰. Tak więc zachowanie tożsamości kapłańskiej jest pierwszym i zasadniczym celem formacji stałej. Zwraca na to uwagę cytowane *Ratio* z 2016 roku, w którym czytamy, że „formacja permanentna ma na celu zapewnienie wierności posłudze kapłańskiej, na drodze ciągłego nawracania się, aby ożywiać dar otrzymany przy święceniach. Ta droga jest naturalną kontynuacją procesu kształtowania tożsamości kapłańskiej, zapoczątkowanego w seminarium i dopełnionego sakramentalnie w święceniach kapłańskich, z myślą o posłudze duszpasterskiej, która sprawia, że owa tożsamość dojrzewa wraz z upływem czasu¹¹.

Nie bez znaczenia jest także właściwe odnajdywanie się kapłana w obliczu dokonujących się zmian we współczesnym świecie, coraz bardziej zlaicyzowanym. Chodzi zatem o zdolność do odpowiadania na

⁷ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 56, 32.

⁸ Tamże 80, 41-42.

⁹ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica postsynodalis de Sacerdotum formatione in aetatis nostrae rerum condicione „Pastores dabo vobis”* (PDV) 21-23, AAS 84 (1992), 688-691, JAN PAWEŁ II, *Postsynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie „Pastores dabo vobis”*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, 437-440.

¹⁰ TE 71: „[...] si presenta come un mezzo necessario al presbitero di oggi per raggiungere il fine della sua vocazione, che è il servizio di Dio e del suo Popolo”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 82.

¹¹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 81, 42.

potrzeby nowej ewangelizacji¹², jak również umiejętność odnajdywania się w dynamicznie zmieniających się uwarunkowaniach życia współczesnego kapłana. Wśród nich *Ratio* wymienia: doświadczenie własnej słabości, ryzyko poczucia się funkcjonariuszem religijnym, współczesne wyzwania kultury, pokusa władzy i bogactwa, wyzwania celibatu czy całkowite oddanie się posłudze¹³.

Ze względu na swą doniosłość formacja stała kapłana jest nakazana odpowiednimi przepisami prawa kanonicznego. Przede wszystkim musi być ona potrzebą serca prezbitera i przejawem jego życia duchowego¹⁴. Jest więc zadaniem, ale też i prawem każdego kapłana, który bez względu na wiek, kondycję moralno-duchową i psychiczno-fizyczną czy pełnione zadania, ma prawo oczekiwać od Kościoła odpowiedniej pomocy w zakresie własnego rozwoju osobowego i duchowego. Jak zaznacza dyrektorium *Tota Ecclesia*, „formacja stała więc, jako związana ze sprawowaniem kapłaństwa urzędowego, jest przedmiotem odpowiedzialności Papieża i biskupów”¹⁵.

2. Płaszczyzny formacji stałej kapłanów

Formacja permanentna, jako proces jednolity i integralny, rozpoczyna się już w seminarium i trwa przez całe życie kapłańskie¹⁶. Z tej racji tak samo jak formacja seminaryjna dokonuje się ona na czterech zasadniczych płaszczyznach: ludzkiej, duchowej, intelektualnej i duszpasterskiej¹⁷.

a) Jeśli chodzi o *płaszczyznę ludzką*, to jest ona fundamentem całej formacji kapłańskiej¹⁸. Promując bowiem wzrost integralny osoby, pozwala na kształtowanie pozostałych wymiarów jego osobowości. Ma

¹² TE 69, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 81-82.

¹³ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 84, 43-45.

¹⁴ KPK, kan. 279; KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 43, 26-28.

¹⁵ TE 72: „La formazione permanente, pertanto, essendo un'attività legata all'esercizio del sacerdozio ministeriale, appartiene alla responsabilità del Papa e dei Vescovi”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 83.

¹⁶ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 53, 31.

¹⁷ TE 74, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 84.

¹⁸ PDV 43, AAS 84 (1992), 731-733, *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, 475-476.

zatem „zmierzać do tego, by pomóc każdemu prezbiterowi w rozwoju dojrzałej osobowości ludzkiej w duchu służby innym, bez względu na rodzaj zleconego mu zadania”¹⁹. Stała formacja kapłana w płaszczyźnie ludzkiej jest szczególnie ważna w naszych czasach. Nie może on bowiem zapominać, że „jest człowiekiem wybranym spośród ludzi, by być w służbie człowieka”²⁰ (Hbr 5, 1).

Z punktu widzenia fizycznego dotyczy ona takich kwestii, jak: zdrowie, odżywianie, aktywność i odpoczynek. W płaszczyźnie psychologicznej zajmuje się ona ukonstytuowaniem stabilnej osobowości, która będzie odznaczać się dojrzałością uczuciową, panowaniem nad sobą i zintegrowaną seksualnością. Natomiast w wymiarze moralnym formacja ludzka kapłana skupia się na ukształtowaniu wrażliwego sumienia, dzięki któremu będzie on osobą odpowiedzialną, zdolną do podejmowania słusznych decyzji, mającą prawidłowy osąd oraz zdolność obiektywnej percepcji osób i wydarzeń²¹.

Aby kapłan mógł nie tylko sam się uświęcać, ale także z powodzeniem realizować zleconą mu posługę, w ramach stałej formacji w wymiarze ludzkim „powinien wypracować taki zasób cnót ludzkich, które uczynią go godnym szacunku jego braci”²². W stosunku do ludzi kapłan ma więc okazywać: dobroć serca, cierpliwość, uprzejmość, siłę ducha, umiłowanie sprawiedliwości, zrównoważenie, wierność danemu słowu, stałość wobec dobrowolnie przyjętych zobowiązań itd. Ponadto formacja stała w płaszczyźnie ludzkiej ma pomóc kapłanowi w zajęciu właściwej postawy społecznej, w poprawnym układaniu różnych form relacji ludzkich, docenieniu przyjaźni, godnym sposobie bycia, itd.

Przywoływane wielokrotnie *Ratio* zarówno w odniesieniu do formacji seminaryjnej, jak i permanentnej w wymiarze ludzkim podnosi kwestię właściwych relacji do świata kobiet, co ściśle wiąże się ze ślubowanym

¹⁹ TE 74: „[...] deve cioè tendere ad aiutare ogni presbitero: a raggiungere lo sviluppo di una personalità umana maturata nello spirito di servizio agli altri, qualunque sia l'incarico ricevuto”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 84.

²⁰ TE 75: „[...] di essere un uomo scelto tra gli uomini per essere al servizio dell'uomo”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 85.

²¹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 94, 50-51.

²² TE 75: „[...] egli dovrà presentarsi con un bagaglio di virtù umane che lo rendano degno della stima dei suoi fratelli”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 85.

celibatem²³. Zwraca także uwagę, że „formacja ludzka stanowi element konieczny do ewangelizacji, biorąc pod uwagę, iż głoszenie Ewangelii dokonuje się przez osobę i za pośrednictwem jej ludzkiej natury”²⁴.

b) Bardzo ważną, o ile nie najważniejszą w formacji stałej, jest *plaszczyna duchowa*. Jest ona ukierunkowana na podtrzymywanie i ożywanie więzi seminarzysty oraz kapłana z Chrystusem Dobrym Pasterzem i braćmi w postawie uległości wobec Ducha Świętego²⁵. W centrum zatem formacji duchowej jest osobowa więź z Chrystusem, która rodzi się i karmi w sposób szczególny w klimacie modlitwy²⁶. Konieczne jest więc, by kapłan „posiadał głębokie życie duchowe, umacniane zażyłością z Jezusem Chrystusem i miłością do Kościoła”²⁷. Oznacza to, że „powinien odrzucić wszelki dualizm między duchowością a sprawowanym urzędem, który jest podstawowym źródłem wielu kryzysów”²⁸ i utrwala postawę funkcjonalizmu religijnego²⁹.

W tym celu zarówno dyrektorium *Tota Ecclesia*, jak i najnowsze *Ratio* zalecają przede wszystkim pogłębić podstawowe aspekty życia kapłańskiego, odwołując się w szczególności do nauczania biblijnego, patrystycznego i hagiograficznego. Chodzi głównie o to, by „każdy prezbiter, nawet przy okazji rekolekcji okresowych, wypracował konkretny program życia osobistego, w miarę możliwości uzgodniony z kierow-

²³ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 95, 51-52.

²⁴ Tamże 97, 52.

²⁵ CONCILIUM VATICANUM II, *Decretum de presbyterorum ministerio et vita „Presbyterorum ordinis”* (PO) 12, AAS 58 (1966), 1009-1011, SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*, w: SOBÓR WATYKAŃSKI II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 495-496.

²⁶ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 102, 54.

²⁷ TE 74: „[...] a possedere una vita spirituale profonda, nutrita dall'intimità con Gesù Cristo e dall'amore per la Chiesa”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 84. Szerzej na ten temat: M. CHMIELEWSKI, *Duchowość w życiu i posłudze kapłanów*, w: *Facere veritatem in caritate. Księga jubileuszowa ku czci biskupa Pawła Sochy CM*, red. A. Brenk, Poznań 2005, 123-134.

²⁸ TE 71: „[...] che il presbitero deve evitare qualsiasi dualismo tra spiritualità e ministerialità, origine profonda di talune crisi”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 83.

²⁹ TE 44, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 47. Por. KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 84 b, 43-44.

nikiem duchowym”³⁰. Ten program – wedle cytowanych dokumentów – powinien obejmować następujące elementy: codzienną medytację Słowa Bożego lub jakiejś tajemnicy wiary, codzienne osobiste spotkanie z Jezusem w Eucharystii podczas pobożnej celebracji Mszy Świętej i adoracji, pobożność maryjną, a więc modlitwę różańcową, oddanie się Matce Bożej itp., a także studium doktrynalne i hagiograficzne. Zwraca się także uwagę na to, aby kapłański program życia osobistego uwzględniał należyty odpoczynek oraz troskę o komunie i przyjaźń kapłańską. Powinno się w nim znaleźć postanowienie praktycznego stosowania się do wskazań biskupa oraz weryfikowanie swojego zdecydowanego przyłgnięcia do Urzędu Nauczycielskiego i dyscypliny kościelnej, na przykład w zakresie przepisów liturgicznych³¹.

c) Aby kapłan mógł skuteczniej wypełniać swoją funkcję świadka wiary we współczesnym świecie, musi być intelektualnie przygotowany w zakresie nauk teologicznych, a także w innych dziedzinach wiedzy, związanych z jego posługą. „*Formacja intelektualna* stanowi część formacji integralnej presbitera; co więcej, stanowi niezbędną pomoc w posłudze pasterskiej i wpływa na formację ludzką i duchową, które są przez nią wspomagane”³².

Odnosnie do tej płaszczyzny formacji permanentnej kapłana analizowane dokumenty Kościoła wprost uczą o konieczności pogłębienia przede wszystkim wiedzy teologicznej z zakresu teologii fundamentalnej, dogmatycznej i moralnej, duchowości³³, Pisma Świętego, liturgii, prawa kanonicznego, ekumenizmu itp. Mówią również o pogłębieniu wiedzy humanistycznej i filozoficznej, gdyż ułatwiają one wykonywanie posługi duszpasterskiej.

W intelektualnej formacji kapłana nie może zabraknąć studium dokumentów Urzędu Nauczycielskiego. „Szczególny jednak nacisk w for-

³⁰ TE 76: „[...] è auspicabile che ogni presbitero, magari in concomitanza ai periodici esercizi spirituali, elabori un concreto progetto di vita personale, concordato possibilmente col proprio direttore spirituale”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Direktorium o posłudze i życiu kapłanów*, 86.

³¹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 108-114, 56-59.

³² Tamże 117, 60.

³³ M. CHMIELEWSKI, *Teologia duchowości w formacji do kapłaństwa*, „Roczniki Teologiczne” 49 (2002) 5, 109-124; TENŻE, *Teologia duchowości w formacji seminaryjnej*, w: *Jakie seminarium diecezjalne na nasze czasy? Materiały z Międzynarodowego Symposium, 16-17 kwietnia 2018 r., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*, red. J.K. Miczyński, Lublin 2018, 159-174.

macji intelektualnej powinien być położony na tematy, które mają dzisiaj duże znaczenie w dyskusjach kulturowych i praktyce duszpasterskiej, jak na przykład kwestie dotyczące etyki społecznej, bioetyki, itd.”³⁴. Duże znaczenie dla odpowiadania na wymogi i pytania współczesnego świata ma studiowanie, pogłębianie i obrona nauki społecznej Kościoła.

Dyrektorium *Tota Ecclesia* zaznacza, że „nieodzownym wymaganiem w formacji intelektualnej kapłanów jest poznanie i wykorzystanie w ich pracy duszpasterskiej środków społecznego przekazu”³⁵, gdyż stanowią one opatrnościowe narzędzie ewangelizacji, o ile są dobrze zastosowane.

d) W trosce o to, aby kapłan rozwijał swoją posługę duszpasterską z zaangażowaniem i poświęceniem, zarówno dyrektorium *Tota Ecclesia*, jak i najnowsze *Ratio* dużo miejsca poświęcają stałej formacji kapłanów w *plaszczyźnie duszpasterskiej*. Jak czytamy w pierwszym z dokumentów, „dla odpowiedniej formacji duszpasterskiej są konieczne spotkania mające jako pierwszorzędną cel refleksję nad planem duszpasterskim diecezji”³⁶, o ile taki istnieje. Natomiast *Ratio* stwierdza, że „solidna formacja duszpasterska wymaga nie tylko wykonywania działań o charakterze apostołskim, lecz także studium teologii pastoralnej, która korzysta, tam, gdzie to jest konieczne, z cennego wkładu nauk humanistycznych, szczególnie psychologii, pedagogiki i socjologii”³⁷. Oczywiście jest, że w sytuacji dynamicznego rozwoju nauk humanistycznych zalecenie to odnosi się nie tylko do seminarzystów, ale także do prezbiterów.

Wśród obszarów aktywności duszpasterskiej, w której kapłan powinien stale się formować i ją poznawać, dyrektorium wylicza na pierwszym miejscu życie i duchowość diakonów stałych, osób konsekrowanych, jak również wiernych świeckich. W dalszej kolejności jest mowa

³⁴ TE 77: „Particolare importanza, nella formazione intellettuale, va data alla trattazione di temi che hanno oggi maggior rilievo nel dibattito culturale e nella prassi pastorale, come, ad esempio, quelli relativi all’etica sociale, alla bioetica, ecc”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 87.

³⁵ Tamże: „Un’esigenza imprescindibile per la formazione intellettuale dei sacerdoti è la conoscenza e l’utilizzazione, nella loro attività ministeriale, dei *mezzi di comunicazione sociale*”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 88.

³⁶ TE 78, „Per un’adeguata formazione pastorale, è necessario realizzare incontri aventi come obiettivo principale la riflessione sul piano pastorale della Diocesi”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 88.

³⁷ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 122, 63.

o takich zagadnieniach, jak: katecheza, rodzina, powołania kapłańskie i do życia konsekrowanego, młodzież, ludzie starsi, chorzy, ekumenizm, a także osoby „dalekie od Kościoła”. Zawsze aktualnym zadaniem duszpasterskim, w którym potrzeba stałej formacji, jest nowa ewangelizacja. Niezbędnym sposobem w tym zakresie jest m.in. popularyzacja *Katechizmu Kościoła Katolickiego*³⁸ i w ogóle najnowszego nauczania Kościoła.

Choć z potrzebą formacji permanentnej kapłanów kojarzy się praktyka podnoszenia kwalifikacji zawodowych, jaka ma miejsce w różnego rodzaju instytucjach i zakładach pracy, to jednak – jak podkreśla *Ratio* – „byłoby zawężeniem i błędem uznać formację permanentną za zwykle «doksztalcanie» o charakterze kulturalnym lub duszpasterskim w stosunku do formacji początkowej w seminarium”³⁹. Z uwagi na akcent położony na wymiar duchowy formacja permanentna jest czymś znacznie bogatszym i ważniejszym. Jest wypełnianiem prośby Chrystusa o wytrwanie w Jego miłości (por. J 15, 9).

3. Odpowiedzialni za formację stałą kapłanów

Ta pełna, a zarazem wielopłaszczyznowa formacja permanentna kapłana diecezjalnego, powinna być systematyczna. Nie może więc być czymś doraźnym, o charakterze okazyjno-akcyjnym, ale ma być dobrze zaplanowana, podzielona na etapy i oparta na odpowiednich metodach. Jak zaznacza dyrektorium, „zakłada to konieczność istnienia pewnej struktury organizacyjnej, która określiłaby odpowiednie środki, czas i treści jej konkretnej i adekwatnej realizacji”⁴⁰. Same jednak struktury, choćby najlepiej zaplanowane, niewiele dadzą, o ile formacja stała nie będzie przede wszystkim osobista. „Pierwszym i głównym odpowiedzialnym za własną formację stałą jest sam prezbiter”⁴¹. Nikt bowiem nie może zastąpić go w czuwaniu nad sobą (por. 1 Tm 4, 16), gdyż

³⁸ TE 78, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 88-89.

³⁹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 56, 32.

⁴⁰ Te 79: „Questo comporta la necessità di creare una certa struttura organizzativa che stabilisca opportunamente strumenti, tempi e contenuti per la sua concreta e adeguata realizzazione”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 89.

⁴¹ TE 87: „Il primo e principale responsabile della propria formazione permanente è il presbitero stesso”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 96.

okoliczności jego życia i posługiwania wymagają od niego osobistego zaangażowania się.

Ratio z 2016 r. kwestię odpowiedzialności za formację kapłana ujmuje nieco inaczej, podkreślając, że „w formacji kapłańskiej najważniejszą rolę pełni Trójca Przenajświętsza”⁴². Nie zmienia to faktu, że sam kapłan, aby kształtować siebie według zamysłu Chrystusa Dobrego Pasterza, musi wejść w intymny związek z Boskimi Osobami, tym bardziej, że jest on włączony w dynamikę trynitarną⁴³.

Wielką pomocą dla kapłana w jego wysiłku formacji stałej są współbracia w kapłaństwie. To sakramentalne braterstwo jest pierwszą przestrzenią, w której dokonuje się i rozwija formacja permanentna, gdyż „droga bycia uczniem wymaga coraz większego wzrastania w miłości, która jest syntezą «doskonałości kapłańskiej». Nie może się to jednak dokonać w izolacji, ponieważ prezbiterzy tworzą jedno prezbiterium, którego jedność jest budowana przez szczególne więzy «miłości apostoelskiej, posługi i braterstwa»”⁴⁴. Z tej racji „należy życzyć sobie, by wzrastała i rozwijała się współpraca wszystkich kapłanów w trosce o ich życie duchowe i ludzkie, jak również posługę kapłańską”⁴⁵.

Szczególną rolę mogą w tym zakresie odegrać różne stowarzyszenia kapłańskie, których celem jest pogłębianie duchowości prawdziwie diecezjalnej⁴⁶. W tym kontekście przywoływane dyrektorium zwraca uwagę na to, że „należy bardzo troskliwie szanować prawo każdego kapłana diecezjalnego do ustalenia swojego życia duchowego w sposób, jaki uznaje za najbardziej odpowiedni, zawsze zgodnie – co jest oczywiste – z cechami charakterystycznymi swojego powołania i zobowiązaniami, które z niego wynikają”⁴⁷. Oznacza to, że nie mogą one osłabiać jego

⁴² KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 125, 65.

⁴³ TE 4, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 8-9.

⁴⁴ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 87, 45. Por. Tamże 82, 42.

⁴⁵ TE 88: „È auspicabile che cresca e si sviluppi la cooperazione di tutti i presbiteri nella cura della loro vita spirituale ed umana, nonché del servizio ministeriale”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 98.

⁴⁶ M. CHMIELEWSKI, *Stowarzyszenia i ruchy kapłańskie, tzw. mieszane stowarzyszenia wierznych świeckich i duchownych w XX wieku w Polsce*, „Dobry Pasterz” (2013) 38, 43-62.

⁴⁷ TE 88: „[...] occorre rispettare, con ogni cura, il diritto di ciascun sacerdote diocesano ad impostare la propria vita spirituale nel modo che ritiene maggiormente opportuno, sempre conformemente - come è ovvio - alle caratteristiche della propria vocazione e dei vincoli che da essa derivano”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 98.

tożsamości księdza diecezjalnego, lecz – wprost przeciwnie – wzmacniać jego odpowiedzialność za siebie, za prezbiterium diecezjalne wraz biskupem oraz za cały Kościół lokalny, do którego on należy.

Kolejnym i zarazem bardzo ważnym podmiotem odpowiedzialnym za stałą formację kapłanów jest biskup. Wśród licznych jego obowiązków nie może zabraknąć szczególnej troski o formację stałą prezbiterów⁴⁸. *Ratio* ten obowiązek biskupa uszczegółowia, domagając się m.in. czujności z jego strony, by nowo wyświęceni nie byli stawiani w szczególnie trudnych lub delikatnych sytuacjach i by nie byli obciążani obowiązkami, które by ich mogły oddalać od współbraci. Dalej dokument mówi o popieraniu jakiejś właściwej kapłanom formy życia wspólnotowego i zapewnieniu młodym kapłanom indywidualnego towarzyszenia głównie po to, aby pomóc im w rozwoju osobistych przymiotów, tak aby mogli z entuzjazmem podejmować swe pierwsze wyzwania duszpasterskie. To ostatnie zadanie *Ratio* nakłada głównie na proboszcza⁴⁹.

Obowiązek troski biskupa o formację permanentną swoich prezbiterów wynika „z faktu, że kapłani przez niego otrzymują dar kapłaństwa i dzielą z nim pasterską troskę o Lud Boży”⁵⁰. Odnośnie do tego św. Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Pastores gregis* (z 16 X 2003) pisze, że każdy biskup, świadom swojej odpowiedzialności w sferze przekazywania i kształtowania wiary, oprócz troski o własną formację stałą, „musi czynić wysiłki, aby podobna troska była udziałem tych, którzy z uwagi na swoje powołanie i misję są wezwani do przekazywania wiary”⁵¹. Chodzi tu głównie o prezbiterów i diakonów, ale także o osoby konsekrowane, ojców i matki rodzin, o osoby zaangażowane w duszpasterstwie, a zwłaszcza o katechetów, jak też o wykładowców teologii i nauk kościelnych oraz nauczycieli religii katolickiej. „Biskup ma zatem troszczyć się o ich początkową i stałą formację” – stwierdza papież⁵².

⁴⁸ TE 89, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 99.

⁴⁹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 83, 42-43.

⁵⁰ TE 89: „[...] al « fatto che i presbiteri ricevono attraverso di lui il loro sacerdozio e condividono con lui la sollecitudine pastorale verso il Popolo di Dio »”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 99.

⁵¹ IOANNES PAULUS II, *Adhortatio apostolica postsynodalis de episcopo ministro Evangelii Iesu Christi pro mundi spe „Pastores gregis”* 29, AAS 96 (2004) 12, 864: „curabit ut aequam adhibeant sollicitudinem omnes qui, propter propriam vocationem et missionem, ad fidem transmittendam vocantur”, JAN PAWEŁ II, *Posynodalna adhortacja apostolska o biskupie służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata „Pastores gregis”*, Kraków 2003, 69.

⁵² Tamże, AAS 96 (2004) 12, 865: „Quibus de causis Episcopus eorum initiali et per-

A zatem – jak czytamy w dyrektorium *Tota Ecclesia* – „troszcząc się o formację swoich kapłanów, biskup winien włączyć w nią swoją własną i osobistą formację stałą. Doświadczenie uczy, że im bardziej Biskup jako pierwszy jest z przekonaniem zaangażowany w swoją formację, tym bardziej będzie umiał inspirować i podtrzymywać formację swojego prezbiterium”⁵³.

Do prowadzenia tak ważnej dla żywotności Kościoła lokalnego formacji stałej konieczny jest zespół formatorów, odpowiednio dobrany przez biskupa ze względu na ich kompetencje oraz dojrzałość ludzką, duchową, kulturalną i duszpasterską. Wśród kwalifikacji, jakimi mają się odznaczać, jest to, że mają być oni „przede wszystkim ludźmi modlitwy, nauczycielami z silnym zmysłem nadprzyrodzonym, głębokim życiem duchowym, z wzorową postawą, odpowiednim doświadczeniem w posłudze kapłańskiej, zdolnymi do połączenia – jak Ojcowie Kościoła i święci nauczyciele wszystkich czasów – potrzeb duchowych z najbardziej ludzkimi potrzebami kapłana”⁵⁴. Mogą to być wybrani formatorzy i wykładowcy seminariów czy ośrodków akademickich.

W dziedzinie formacji stałej kapłanów należałoby brać pod uwagę współpracę Kościołów lokalnych, tak na szczeblu krajowym, jak i regionalnym, zawsze – oczywiście – za pośrednictwem odpowiednich konferencji episkopatu. W ten sposób można byłoby wykorzystać wydziały oraz instytuty teologiczne⁵⁵, jak również centra duchowości, klasztory i sanktuaria. Te ostatnie bowiem stwarzają „inne możliwości pogłębienia teologicznego i duszpasterskiego, przez ciszę, modlitwę, spowiedź

manenti formationi consulere tenetur”, JAN PAWEŁ II, *Posynodalna adhortacja apostołska o biskupie słudze Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata „Pastores gregis”*, 69.

⁵³ TE 89: „Nel provvedere alla formazione dei suoi sacerdoti, bisogna che il Vescovo si coinvolga con la propria e personale formazione permanente. L’esperienza insegna che quanto più il Vescovo, per primo, è convinto e impegnato nella propria formazione, tanto più saprà stimolare e sostenere quella del suo presbiterio”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 99.

⁵⁴ TE 90: „I formatori, infatti, devono essere anzitutto uomini di preghiera, docenti con forte senso del soprannaturale, di profonda vita spirituale, di condotta esemplare, con adeguata esperienza nel ministero sacerdotale, capaci di coniugare, come i Padri della Chiesa e i santi maestri di tutti i tempi, le esigenze spirituali con quelle più propriamente umane del sacerdote”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 100.

⁵⁵ Tamże 91, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 101-102.

sakramentalną i kierownictwo duchowe, zbawienny odpoczynek fizyczny i chwile braterstwa kapłańskiego”⁵⁶.

4. Sposoby i środki formacji stałej kapłanów

Jest rzeczą oczywistą, że formacja stała kapłana musi być dostosowana przede wszystkim do jego stażu kapłańskiej posługi oraz wieku, jak również do okoliczności jego życia. Z tej racji inaczej będzie ona przebiegać w pierwszych latach kapłaństwa, inaczej po kilkunastu latach posługi, a jeszcze inaczej w zaawansowanym wieku. W związku z tym czytamy w *Ratio*, że „formacja permanentna powinna być konkretna, to znaczy wcielona w rzeczywistość kapłańską, tak aby wszyscy kapłani mogli ją realnie podjąć, mając na względzie fakt, że pierwszym i głównym odpowiedzialnym za własną formację permanentną jest sam prezbiter”⁵⁷.

Jeśli chodzi o początkujących kapłanów, którzy dopiero zderzają się z nierzadko brutalną rzeczywistością duszpasterską i konfrontują z nią wiedzę zdobytą w seminarium, to dyrektorium akcentuje potrzebę ich osobistego kontaktu z biskupem i mądrym ojcem duchownym, a także chwil odpoczynku, medytacji oraz comiesięcznego dnia skupienia⁵⁸.

Poza tym postuluje zorganizowanie dla nich tzw. roku duszpasterskiego, który ułatwiłby przejście od życia w seminarium do posługi i osiągnięcie harmonijnej dojrzałości ludzkiej oraz specyficznie kapłańskiej. W tym celu postuluje się utworzenie tzw. domu duchowieństwa. Byłby on miejscem, które mogłoby stanowić rodzaj azylu szczególnie dla młodych kapłanów, ułatwiającego rozmowę i spotkanie z biskupem oraz współbraćmi, wspólną modlitwę Liturgią Godzin, koncelebrację, adorację eucharystyczną, różaniec, wymianę doświadczeń oraz rozwijanie dobrych przyjacielskich relacji⁵⁹. Poza dyskusją jest fakt, że „powodzenie roku duszpasterskiego jest jednak zawsze uwarunkowane zaangażowaniem osobistym samego zainteresowanego, który w każdym dniu winien dążyć do świętości oraz ciągle poszukiwać środków uświęcenia, które wspomagały go począwszy od seminarium”⁶⁰.

⁵⁶ Tamże 92: „[...] altrettanti punti di riferimento per l’aggiornamento teologico e pastorale, per oasi di silenzio, orazione, confessione sacramentale e direzione spirituale, salutare riposo anche fisico, momenti di fraternità sacerdotale”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 102.

⁵⁷ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 82, 42.

⁵⁸ TE 93, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 102.

⁵⁹ Tamże, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 103.

⁶⁰ Tamże 82: „La riuscita dell’anno pastorale è comunque e sempre condizionata dall’im-

Kapłani, którzy po kilku latach posługi nabierają dużego doświadczenia i coraz bardziej poświęcają się szerzeniu Królestwa Bożego w codziennej pracy⁶¹, potrzebują zachęty, odpowiedniego dowartościowania i pogłębienia formacji we wszystkich wymiarach, aby przez spojrzenie na siebie i własne działanie ożywić motywację świętej posługi oraz poddać pod refleksję stosowane dotychczas metody duszpasterskie. Potrzebują także zrewidować swoje relacje ze współbraćmi i biskupem, jak również odpoczynku, „a w końcu ponownego odkrycia żywych źródeł duchowości kapłańskiej”⁶². W tym celu należałoby dla nich organizować specjalne pogłębione sesje formacyjne.

Bardzo użyteczny dla doświadczonych prezbiterów jest okres „sabatyczny”, czyli odpowiednio do potrzeb dłuższy lub krótszy czas po to, „by lepiej i intensywniej odpocząć z Chrystusem, odzyskując moc i odwagę do kontynuowania procesu uświęcenia”⁶³. Nie chodzi zatem o coś w rodzaju dłuższych wakacji czy urlopu, ale czas spędzany poza wielkimi skupiskami, na przykład w klasztorach, sanktuariach czy centrach duchowości z jednoczesnym zwolnieniem z bezpośredniej odpowiedzialności duszpasterskiej. Okres „sabatyczny” może być wypełniony studium połączonym z intensywnym życiem duchowym.

Z formacji stałej nie są zwolnieni kapłani w zaawansowanym wieku, tym bardziej, że nieuchronne procesy starzenia się mogą powodować nie tylko pewne zaburzenia psychiczne i emocjonalne, ale także kryzysy moralno-duchowe. Celem więc formacji stałej na tym etapie życia kapłańskiego jest wzmocnienie postawy kontemplacji, jak również poczucia użyteczności. Kapłani bowiem w starszym wieku z racji swego doświadczenia i odpowiedniego urobienia duchowego mogą być nieocenionymi spowiednikami i kierownikami duchowymi dla młodszych braci⁶⁴.

pegno personale dello stesso interessato che deve tendere ogni giorno alla santità, nella continua ricerca dei mezzi di santificazione che lo hanno aiutato fin dal seminario”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 93.

⁶¹ Tamże 94, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 103.

⁶² Tamże: „[...] di riscoperta, infine, delle vene sorgive della spiritualità sacerdotale”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 104.

⁶³ Tamże 83: „[...] per poter sostare più lungamente e intensamente con il Signore Gesù, riprendendo forza e coraggio per continuare il cammino di santificazione”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 93.

⁶⁴ TE 95, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 104-105. Więcej na ten temat pisałem w artykule pt. *Duchowość kapłana-seniora*,

Szczególnej opieki duchowej i wsparcia w formacji potrzebują kapłani chorzy oraz ci, którzy popadli w jakiś kryzys, wywołany na przykład samotnością. Należałoby dołożyć wszelkich starań, aby jedni i drudzy wciąż „czuli się żywymi członkami prezbiterium i Kościoła powszechnego, który budują swoim cierpieniem”⁶⁵. Z kolei kapłani, którzy z różnych przyczyn doświadczają samotności, dzięki formacji stałej powinni odkryć, że „chodzi o samotność wypełnioną obecnością Chrystusa”⁶⁶.

Podobne środki i sposoby prowadzenia formacji permanentnej proponuje *Ratio*, bardziej kładąc nacisk na sferę duchową. Proponuje zatem organizowanie braterskich spotkań po to, „aby się modlić, na przykład czytając wspólnie Słowo Boże w formie *lectio divina*, by pogłębić jakiś temat teologiczny bądź duszpasterski, dzielić się swoją pracą kapłańską, pomagać sobie wzajemnie, albo po prostu spędzać wspólnie czas”⁶⁷. Dokument proponuje także kierownictwo duchowe i spowiedź, gdyż – jak czytamy – „regularność tego typu spotkań pozwala na podtrzymanie żywego dążenia kapłanów ku duchowej doskonałości, od której zależy przede wszystkim skuteczność ich posługi”⁶⁸.

Cennym narzędziem formacji kapłańskiej są ponadto rekolekcje, które „mają dla życia kapłańskiego fundamentalne znaczenie, gdyż prowadząc do osobistego spotkania z Panem w ciszy i w skupieniu, stanowią uprzywilejowany czas osobistego i apostołskiego rozeznania, aby dokonać stopniowej i głębokiej rewizji życia”⁶⁹.

Nie bez znaczenia dla formacji permanentnej jest, wspomiana wyżej, jakaś forma życia wspólnego⁷⁰, chociażby w postaci wspólnoty

w: *Nova et vetera polskiej duchowości* („Duchowość w Polsce”, t. 10), red. M. Chmielewski, Lublin 2004, 246-258. Por. J. KUDASIEWICZ, *Misja kapłanów podeszłego wieku*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, 123-133.

⁶⁵ TE 96: „[...] in modo da farli sentire membri vivi del presbiterio e della Chiesa universale, che edificano con la loro sofferenza”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 105.

⁶⁶ TE 97: „[...] si tratta di una solitudine abitata dalla presenza del Signore”, KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, 106.

⁶⁷ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 88a, 45.

⁶⁸ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 88b, 46. Por. A. SANTORSKI, *Kierownictwo duchowe w życiu i posłudze księdza*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, 183-193.

⁶⁹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 88c, 46.

⁷⁰ B. STECZEK, *Wspólnota kapłańska*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, 107-114.

stołu, gdyż „na wspólnych posiłkach prezbiterzy uczą się nawzajem siebie poznawać, słuchać i doceniać, mając również okazję do owocnego przyjacielskiego dzielenia się”⁷¹.

Podobnie jak dyrektorium, także *Ratio* docenia stowarzyszenia kapłańskie jako ważny środek formacji permanentnej, gdyż „zmierza ją one zasadniczo do wspierania jedności prezbiterów między sobą, z resztą prezbiterium i z biskupem”⁷². Duże znaczenie dla formacji w różnych jej płaszczyznach ma przynależność prezbiterów do nowych ruchów kościelnych, w których odnajdują oni atmosferę wspólnoty i bodziec do gorliwości duszpasterskiej. Dokument docenia wciąż mało rozpowszechnioną, zwłaszcza w Kościele w Polsce, przynależność prezbiterów do instytutów świeckich, które zrzeszają kapłanów.

Bogactwo sposobów i środków formacji permanentnej prezbiterów diecezjalnych, jakie proponują odnośne dokumenty Kościoła, domaga się z jednej strony odpowiednich działań organizacyjnych na poziomie Kościołów lokalnych, a z drugiej – chęci zaangażowania się samych zainteresowanych w celu dania odpowiedzi na Chrystusową prośbę: „Trwajcie w miłości mojej”.

Zakończenie

Jeżeli – jak zostało to wielokrotnie podkreślone – formacja stała kapłana ma swój początek w formacji seminaryjnej, to niech za podsumowanie podjętej tu refleksji syntetyzującej ten obszerny i doniosły, choć trochę zaniedbany temat, posłużą słowa św. Jana Pawła II, jakie skierował w specjalnym orędziu do seminarzystów w 1982 roku. Powiedział wtedy między innymi, że na pierwszym miejscu należy postawić wierność Chrystusowi. „Jego wezwanie jest deklaracją miłości. Wąszą odpowiedzią jest oddanie, przyjaźń, miłość wyrażająca się w darze z własnego życia, jako ostateczne pójście za Nim i jako stałe uczestnictwo w Jego misji i Jego poświęceniu. Być wiernym Chrystusowi oznacza głosić Go jako Pana Zmartwychwstałego, obecnego w Kościele i w świecie, jako centrum stworzenia i historii, rację bytu naszego własnego istnienia. Być wiernym Chrystusowi oznacza kochać Go całą duszą i całym sercem tak, aby miłość ta była normą i motorem wszystkich

⁷¹ KONGREGACJA DS. DUCHOWIEŃSTWA, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* 88d, 46.

⁷² Tamże 88f, 46.

naszych działań. Ta wierność Chrystusowi wymaga więc, abyśmy byli ludźmi pasterskiej miłości poznanej poprzez modlitwę i dialog z Panem. Wówczas przyjmujemy życiem Jego osobę, Jego doktrynę, Jego uświęcające działanie i Jego misję⁷³.

W dalszym ciągu swego orędzia święty papież zauważył, że w formacji kapłańskiej, tak seminaryjnej, jak i permanentnej, należy postawić na wierność Kościołowi. „Cała wasza formacja winna być przesycona «tajemnicą Kościoła». W Kościele narodziliście się jako chrześcijanie; on był z wami, gdy zakiełkowało wasze kapłańskie powołanie i on przygotowuje was z miłością do sakramentu kapłaństwa. Wszystko to was zachęca, abyście byli wierni Kościołowi, zgłębiając i kochając jego tajemnicę. [...] Wierność Kościołowi oznacza przyjęcie go w całej jego charyzmatycznej i instytucjonalnej integralności jako «tajemnicy», czy wyrazu miłości Bożej zaskarbiającej serca przyjaciół Chrystusa⁷⁴”.

W formacji kapłańskiej na trzecim miejscu św. Jan Paweł II postawił wierność charyzmatowi powołania i misji. „Otrzymaliście łaskę lub charyzmat powołania, prowadzący was poprzez sakrament kapłaństwa do udziału w życiu, w działaniu i stylu życia Chrystusa Kapłana, Dobrego Pasterza, po to, byście to życie kontynuowali w Kościele i w świecie. Jest to udział w Jego namaszczeniu i Jego misji kapłańskiej i pasterskiej. Podstawowym aspektem wierności jest żywa zgodność z wymaganiami własnego powołania. Chodzi o dostosowanie własnego życia do przedmiotu przyjętego zasadniczego wyboru. Wymaga to stylu życia spójnego i zgodnego, uwzględniającego potrzeby naszych braci i naszego społeczeństwa, zgodnie z misją, do której każdy został powołany⁷⁵”.

Zatem wierność Chrystusowi, Kościołowi i udzielonemu charyzmatowi sprawia, że możliwym staje się wypełnienie Chrystusowej prośby z Wieczernika, skierowanej do Apostołów – Jego pierwszych kapłanów: „Trwajcie w miłości mojej”.

⁷³ JAN PAWEŁ II, *Orędzie do seminarzystów*, 8 XI 1982, 3-5 w: JAN PAWEŁ II, *Nauczanie papieskie*, t. V/2, red. E. Weron – A. Jarocho, Poznań 1996, 756.

⁷⁴ Tamże, 757.

⁷⁵ Tamże, 758-759.

“Remain in my Love” (John 15, 9).
The Permanent Formation of a Priest
Summary

In the documents of the Church and in theological literature the topic of permanent formation is not often discussed, but it is unusually important. The greatest attention to this formation is paid in the directory for priests' life and ministry *Tota Ecclesia* i w *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* from 2016. Constant formation of priests should be understood as an extension and completion of seminar formation. These two formations have got the same four dimensions and levels: human, spiritual, intellectual and pastoral. A priest himself is responsible for his formation, but it is also a duty of a bishop and diocesan presbytery. That is why, the proper means should be provided to enable priests permanent formation on the level of diocese. They are together life, different means of spiritual help and all kind of support.

Słowa kluczowe: formacja permanentna, prezbiter, biskup, Kościół, pomoc duchowa, środki formacji.

Keywords: permanent formation, presbyter, bishop, the Church, spiritual help, means of formation.

Bibliografia

I. Źródła

- Concilium Vaticanum II, *Decretum de presbyterorum ministerio et vita „Presbyterorum ordinis”*, AAS 58 (1966), 991-1024, Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 2002, 478-508.
- Congregatio pro Clericis, *Direttorio per il ministero e la vita dei Presbiteri „Tota Ecclesia”*, Città del Vaticano, 1994, w; http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/clergy/documents/rc_con_clergy_doc_31011994_directory_it.html, [20.06.2018,], Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów*, Città del Vaticano 1994.
- Ioannes Paulus II, *Adhortatio apostolica postsynodalis de episcopo ministro Evangelii Iesu Christipro mundi spe „Pastores gregis”* 29, AAS 96 (2004) 12, 825-924, Jan Paweł II, *Posynodalna adhortacja apostolska o biskupie służce Ewangelii Jezusa Chrystusa dla nadziei świata „Pastores gregis”*, Kraków 2003.

- Ioannes Paulus II, *Adhortatio apostolica postsynodalis de Sacerdotum formatione in aetatis nostrae rerum condicione „Pastores dabo vobis”*, AAS 84 (1992), 657-804, Jan Paweł II, *Postsynodalna adhortacja apostolska o formacji kapłanów we współczesnym świecie „Pastores dabo vobis”*, w: *Adhortacje Ojca Świętego Jana Pawła II*, t. 2, Kraków 1996, 409-538.
- Jan Paweł II, *Oroędzie do seminarzystów*, 8 XI 1982, 3-5 w: Jan Paweł II, *Nauczanie papieskie*, t. V/2, red. E. Weron – A. Jaroch, Poznań 1996, 755-760.
- Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis „Dar powołania do kapłaństwa”*, Watykan, 2016.

II. Opracowania

- Chmielewski M., *Duchowość w życiu i posłudze kapłanów*, w: *Facere veritatem in caritate. Księga jubileuszowa ku czci biskupa Pawła Sochy CM*, red. A. Brenk, Poznań 2005, 123-134.
- Chmielewski M., *Stowarzyszenia i ruchy kapłańskie, tzw. mieszane stowarzyszenia wiernych świeckich i duchownych w XX wieku w Polsce*, „Dobry Pasterz” (2013) 38, 43-62.
- Chmielewski M., *Teologia duchowości w formacji do kapłaństwa*, „Roczniki Teologiczne” 49 (2002) 5, 109-124;
- Chmielewski M., *Teologia duchowości w formacji seminaryjnej*, w: *Jakie seminarium diecezjalne na nasze czasy? Materiały z Międzynarodowego Sympozjum, 16-17 kwietnia 2018 r., Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*, red. J.K. Miczyński, Lublin 2018, 159-174.
- Chmielewski M., *Duchowość kapłana-seniora*, w: *Nova et vetera polskiej duchowości*, „Duchowość w Polsce”, t. 10, red. M. Chmielewski, Lublin 2004, 246-258.
- Kudasiewicz J., *Misja kapłanów podeszłego wieku*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, 123-133.
- Steczek B., *Wspólnota kapłańska*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, 107-114.
- Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010.